

Woord & Dienst

Blikvanger:
sportverslaggeefster
José Been

Bijbel verstaan:
Op naar geluk

Pioniersplek de
Amersfoortse Zwaan

Jaargang 67 – Nummer 2 – februari 2018

Mannelijk en vrouwelijk:
is er een scheppingsorde?

De kast ernaast
Moeder van een
transgender kind

**'Noch man,
noch vrouw'**

Gender

Voor Protestantse Nederland

1,99

Gender: een inleiding

‘Ik klaag u aan, omdat u nooit hebt durven spreken. Ik klaag mezelf aan, omdat ik nog steeds kinderen het leven geef die naar het front, oost en west, worden gestuurd om mensen die op hen lijken te bestrijden’ (Aya Sabi).

Nella van den Brandt

Het bovenstaande citaat komt uit de roman *Verkruimeld land*, pagina 116, van de Belgische schrijfster en journaliste Aya Sabi. Het is een prachtige roman met verschillende korte verhalen die sprookjesachtig maar ook maatschappijkritisch en visionair zijn. In de verteltraditie van Duizend-en-een-nacht verhaalt het citaat over een jonge vrouw van wie de moeder stierf bij haar geboorte. Ze besluit vroedvrouw te worden om leven te geven. Ze ziet echter enkel sterfelijkheid en verderf bij de baby's die ze ter wereld brengt, en trekt naar de rechtbank om haar aanklacht tegen de mensheid te doen.

Ik gebruik dit citaat om een deel van de ontwikkeling en betekenis van gender te illustreren. Bovendien geef ik zo ook iets mee van een blik op de wereld waarmee ik mij verbonden voel.

Waar komt gender vandaan?

Gender is als concept ontwikkeld in wat vroeger vrouwenstudies heette, en vandaag de dag vaker genderstudies wordt genoemd. Onderzoekers bij genderstudies zijn vaak ook betrokken bij vrouwenbewegingen, of andere kritische sociale bewegingen. Dit maakt gender ingewikkeld en veelzijdig. Het heeft namelijk een academische achtergrond, het inspireert sociale bewegingen en het maatschappelijk middenveld, en soms wordt het ook in beleid en in het dagdagelijks leven gebruikt.

De betekenis van gender kan door de tijd heen veranderen en staat continu ter discussie

De betekenis van gender kan bovendien door de tijd heen veranderen en staat continu ter discussie. Denk maar aan het besluit van de Nederlandse Spoorwegen om reizigers niet meer aan te spreken als ‘dames en heren’, maar enkel als ‘geachte reizigers’. Dat besluit kwam voort vanuit de gedachte dat ‘dames en heren’ misschien niet zo in-

clusief is als men lang gedacht heeft. Het kan individuen die zichzelf niet herkennen in die labels en de veronderstelde tweedeling (gender non-binair of genderfluïde) zelfs uitsluiten. Zo zie je dat nieuwe gedachten die voortkomen uit de onderzoekswereld en sociale bewegingen, kunnen worden opgenomen in bedrijfsbeleid.

Invalshoek 1: starten vanuit de marge

Het citaat van Sabi illustreert een engagement dat onderzoekers en activisten vaak belangrijk vinden: het start vanuit het perspectief van onderdrukte groepen in de samenleving. Vanaf het begin van vrouwenstudies en de tweede feministische golf (jaren zestig, zeventig en tachtig) is kritiek geuit op het feit dat de ervaringen en kennis van bepaalde groepen niet meetellen. Dit geldt in ieder geval voor vrouwen: nog recent in de geschiedenis hadden vrouwen niet of beperkte toegang tot universiteit, politiek en beleid, en kunst en cultuur. En zeker tot en met de jaren zeventig van de vorige eeuw werd onderzoek, beleid en kunst impliciet gebaseerd op de visies en ervaringen van mannen. We zeggen ook wel dat de samenstelling van bijvoorbeeld bestuursraden, en de manier waarop taken en rollen verdeeld en gewaardeerd worden, ‘gegenderd’ zijn.

Invalshoek 2: kritiek op machtsverhoudingen

Het citaat van Sabi bekritiseert ook machtspatronen die leiden tot uitsluiting en geweld. Gender wordt vaak ingezet om machtsverschillen tussen mannen en vrouwen te analyseren en te bekritisieren. Maar die machtsverschillen zijn vaak ook gekoppeld aan ras en etniciteit, klasse, religie en seksualiteit. Denk bijvoorbeeld aan het feit dat onze persoonlijke ervaringen nooit alleen worden bepaald door ons vrouw- of man-zijn alleen.

Een mooi voorbeeld daarvan is het beroemde verhaal *The Colour Purple* (*De kleur paars*) van de Afro-Amerikaanse schrijfster Alice Walker. Daarin wisselen twee arme, zwarte, lesbische vrouwen hun visies op God met elkaar uit.

Gender: een inleiding

'Ik klaag u aan, omdat u nooit hebt durven spreken. Ik klaag mezelf aan, omdat ik nog steeds kinderen het leven geef die naar het front, oost en west, worden gestuurd om mensen die op hen lijken te bestrijden' (Aya Sabi).

Nella van den Brandt

Het bovenstaande citaat komt uit de roman *Verkrumeld land*, pagina 116, van de Belgische schrijfster en journaliste Aya Sabi. Het is een prachtige roman met verschillende korte verhalen die sprookjesachtig maar ook maatschappijkritisch en visio'nair zijn. In de verteltraditie van Duizend-en-een-nacht verhaalt het citaat over een jonge vrouw van wie de moeder stierv bij haar geboorte. Ze besluit vroedvrouw te worden om leven te geven. Ze ziet echter enkel sterfelijkheid en verderf bij de baby's die ze ter wereld brengt, en trekt naar de rechtbank om haar aanklacht tegen de mensheid te doen.

Ik gebruik dit citaat om een deel van de ontwikkeling en betekenis van gender te illustreren. Bovendien geef ik zo ook iets mee van een blik op de wereld waarmee ik mij verbonden voel.

Waar komt gender vandaan?

Gender is als concept ontwikkeld in wat vroeger vrouwenstudies heette, en vandaag de dag vaker genderstudies wordt genoemd. Onderzoekers bij genderstudies zijn vaak ook betrokken bij vrouwenbewegingen, of andere kritische sociale bewegingen. Dit maakt gender indere gewikkeld en veelzijdig. Het heeft namelijk een academische achtergrond, het inspireert sociale bewegingen en het maatschappelijk middenveld, en soms wordt het ook in beleid en in het dagdagelijks leven gebruikt.

De betekenis van gender kan door de tijd heen veranderen en staat continu ter discussie

De betekenis van gender kan bovendien door de tijd heen veranderen en staat continu ter discussie. Denk maar aan het besluit van de Nederlandse Spoorwegen om reizigers niet meer aan te spreken als 'dames en heren', maar enkel als 'geachte reizigers'. Dat besluit kwam voort vanuit de gedachte dat 'dames en heren' misschien niet zo in-

clusief is als men lang gedacht heeft. Het kan individuen die zichzelf niet herkennen in die labels en de veronderstelde tweedeling (gender non-binair of genderfluïde) zelfs uitsluiten. Zo zie je dat nieuwe gedachten die voortkomen uit de onderzoekswereld en sociale bewegingen, kunnen worden opgenomen in bedrijfsbeleid.

Invalshoek 1: starten vanuit de marge

Het citaat van Sabi illustreert een engagement dat onderzoekers en activisten vaak belangrijk vinden: het start vanuit het perspectief van onderdrukte groepen in de samenleving. Vanaf het begin van vrouwenstudies en de tweede feministische golf (jaren zestig, zeventig en tachtig) is kritiek geuit op het feit dat de ervaringen en kennis van bepaalde groepen niet meetellen. Dit geldt in ieder geval voor vrouwen: nog recent in de geschiedenis hadden vrouwen niet of beperkte toegang tot universiteit, politiek en beleid, en kunst en cultuur. En zeker tot en met de jaren zeventig van de vorige eeuw werd onderzoek, beleid en kunst impliciet gebaseerd op de visies en ervaringen van mannen. We zeggen ook wel dat de samenstelling van bijvoorbeeld bestuursraden, en de manier waarop taken en rollen verdeeld en gewaardeerd worden, 'gegenderd' zijn.

Invalshoek 2:

kritiek op machtsverhoudingen

Het citaat van Sabi bekritiseert ook machtspatronen die leiden tot uitsluiting en geweld. Gender wordt vaak ingezet om machtsverschillen tussen mannen en vrouwen te analyseren en te bekritisieren. Maar die machtsverschillen zijn vaak ook gekoppeld aan ras en etniciteit, klasse, religie en seksualiteit. Denk bijvoorbeeld aan het feit dat onze persoonlijke ervaringen nooit alleen worden bepaald door ons vrouw- of man-zijn alleen. Een mooi voorbeeld daarvan is het beroemde verhaal *The Colour Purple (De kleur paars)* van de Afro-Amerikaanse schrijfster Alice Walker. Daarin wisselen twee arme, zwarte, lesbische vrouwen hun visies op God met elkaar uit.

In het verhaal komt duidelijk het belang naar voren van een God die herkenbaar is en spreekt tot de ervaring van deze twee vrouwen. Wanneer onze vragen veelgelaagd worden (dus: hoe is het godsbeeld dat vanuit de christelijke traditie tot ons is gekomen niet alleen bepaald door idealen rond mannelijkheid, maar ook door normen met betrekking tot wietheid en heteroseksualiteit?), dan spreken we wel over 'kruispuntdenken'.

Invalshoek 3: aangeboren of aangeleerd?

De betekenis van gender is door de tijd heen echter veranderd. Gender wordt niet alleen gebruikt om de marge serieus te nemen en macht te analyseren. Gender wordt ook gebruikt om vragen te stellen naar de toestandkoming van de verschillen tussen vrouwen en mannen. Zijn die verschillen nu gesocialiseerd of aangeboren? In eerste instantie is gender vaak losgemaakt van sekse. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen vrouwelijkheid en mannelijkheid als gesocialiseerd, en tussen lichamelijke man-vrouwverschillen als biologisch gegeven.

Het maken van dit onderscheid is belangrijk geweest voor de emancipatie van vrouwen. Denk bijvoorbeeld aan het argument dat vrouwen intellectueel even geschikt zijn als mannen om mee te draaien in de politiek, de academische wereld en religieuze ambten. Dat vrouwen minder intellectuele capaciteiten zouden hebben dan mannen, wordt nu veelal afgedaan als een achterhaald idee.

Het onderscheid tussen gender en sekse heeft dus dienst bewezen op het vlak van de inclusie van vrouwen in vooreen mannelijke domeinen, maar in de onderzoekswereld wordt het nog steeds bediscussieerd: wordt sekse ook niet deels gemaakt? Waarom presenteren we sekse als twee statische categorieën (m/v) terwijl er in werkelijk-

heid vele 'intersekse-condities' (onduidelijke of dubbelzinnige geslachtskenmerken) zijn? Hoe beïnvloedt sociaal gedrag de vorming van onze hersenen en genen? En aan de andere kant: zijn mannelijkheid en vrouwelijkheid dan helemaal niet gekoppeld aan genen, hersenen of lichamelijke kenmerken? Hoe zit het met transgenders die ervaren gevangen te zitten in een verkeerd lichaam (genderdysforie) wordt genoemd? Hier wordt blijvend onderzoek naar verricht, en waarschijnlijk kunnen we nooit precies weten waar de grenzen liggen tussen aangeboren en aangeleerde kenmerken.

De roep om een rechtvaardige wereld

Misschien heeft deze inleiding nieuwe vragen opgevoerd. Het heeft in ieder geval een inlijkt geboden in spannende ontwikkelingen, discussies en onderzoek. En wat spreekt mij nu specifiek aan in het citaat van Aya Sabi? Het feit dat het meerdere lagen en thema's bevat, precies dat greep mij aan. Het start vanuit de ervaringen van vrouwen, het verbeeldt de oppositie tussen de stem uit

Zijn verschillen tussen mannen en vrouwen gesocialiseerd of aangeboren?

de marge en machthebbenden, de roep om een rechtvaardige wereld, en de contradictie tussen levens die gegeven en genomen worden. Dat zijn een aantal thema's waarin ik mij vastbijt.

Nella van den Brandt is religiewetenschapper aan de Universiteit Utrecht.